

KECSKÉS D. GUSZTÁV

A szovjet csatlós államok a NATO perspektívájában az 1962-es kubai rakétaválság idején

Dokumentumok¹

A kubai rakétaválság fő tényei általánosan ismertek: 1962. október 22-én, miután amerikai kémrepülőgépek fölfedezik, hogy a Szovjetunió rakétatámaszpontokat létesített Kubában, kitör a kubai rakétaválság. Az Egyesült Államok blokádot von Kuba köré, s Kennedy elnök bejelenti, hogy a szovjet fenyegetést akár az atomfegyver bevetésével is készek elhárítani. A nukleáris háború közvetlen veszélye miatt feszült üzenetváltásokra kerül sor a két nagyhatalom között. Október 28-án Hruscsov beleegyezik a rakéták eltávolításába, Kennedy pedig véget vet a blokádnak, és vállalja, hogy az Egyesült Államok nem támadja meg Kubát. A NATO Nemzetközi Titkárságának levéltárából származó alább közölt három, egykor titkos irat számos elemmel gazdagítja a válságról, főként annak kelet-európai vonatkozásairól alkotott képet. Az 1962. november végén készült dokumentumok tematikájuk és keletkezési körülményeik miatt egyaránt megérdemlik a történeti kutatás figyelmét.

A három irat azt mutatja be, hogy a kelet–nyugati kapcsolatok e válságos hónapjaiban miként látta a Nyugat a Szovjetunió és kelet-európai csatlós államainak helyzetét. Az első tanulmány beszámol a kubai válság eredetéről, elemezve a Szovjetunió indítóokait és „számítási hibáját”. Szól továbbá a krízis fejlődéséről és következményeiről, vagyis arról a hatásról is, amelyet a karibi események a nukleáris egyensúlyra, a jövőbeli szovjet döntésekre, továbbá a blokk országai és a kommunista pártok közötti kapcsolatokra tettek.

A dokumentumok céljából adódóan annak szerzői nem csupán tényeket állapítanak meg, de levonják a nyugati politika számára adódó következtetéseket is: *„A kubai szovjet művelet rávilágít a kétszínűségnek, a vakmerőségnek és a találékonyáságnak arra a mértékére, amellyel annak kidolgozói rendelkeznek terveik előkészítése és végrehajtása során”*, szögezik le sommásan. A szovjet politika to-

¹ Az alábbiakban publikált dokumentumokat 2000 augusztusában és 2001 januárjában a Belgiumi Francia Közösség ösztöndíjával a NATO Levéltárában (NATO Archives), Brüsszelben végzett kutatásaim során gyűjtöttem. A NATO Nemzetközi Titkárságának és katonai hatóságainak dokumentumai jelenleg az 1949-től 1974-ig terjedő időszakra nézve tanulmányozhatók (ld. <http://www.nato.int/cps/en/natolive/68238.htm>, a hozzáférés ideje: 2011 októbere). Az archívum 1999 elején nyílt meg.

vábbi területeit feldolgozó rész viszonylag szűk információs bázisra támaszkodva szól a szovjet belpolitika aktuális helyzetéről, a már korábban elmérgesedett kínai–szovjet kapcsolatokról, valamint Moszkva külpolitikájának további fő területeiről: nevezetesen a hidegháborús szembenállás egyik tényezőjéről, Berlinről és általában a németkérdésről, de a balkáni és a fejlődő országok irányában képviselt szovjet politikáról is.

A második dokumentum világosan megrajzolja a kelet-közép-európai szocialista államokkal szemben alkalmazandó nyugati politika fő kereteit. Újra megfogalmazódik benne a fellazítás politikája, amely 1956–1957 folyamán – nem kis mértékben az 1956-os magyar forradalom, illetve annak szovjetek általi brutális leverésének tapasztalatai nyomán – kapta meg végső formáját. Az 1957 tavaszára kidolgozott koncepció lényegi elemei, így a szovjet befolyás alatt álló csatlós államok békés fellazítása – vagyis a Szovjetuniótól függetlenedő külpolitika és egyre liberálisabb belpolitika folytatására való ösztönzés gazdasági, politikai és kulturális kapcsolatok által² – már az 1956. október–novemberi lengyel és magyar események előtt körvonalazódtak. Csakúgy, mint az az elv, hogy nem szabad a szovjet blokk „rab népeit” „hiábavaló lázadásokra” bátorítani, mivel a Nyugatnak nincs módjában fegyveres segítséget nyújtani, valamint a Szovjetunióval megvívandó nukleáris háború veszélyét idézné fel bármiféle nyugati beavatkozás, vélték a NATO elemzői.³

A magyarországi válság hatására azonban részleges módosulások következtek be a szatellitállamok irányában megvalósítandó NATO-politikában. A magyar forradalom kegyetlen vérbe fojtása, illetve az ennek nyomán hatalomra került Kádár-kormány tömeges terrorintézkedései miatt még hangsúlyosabbá vált annak kinyilvánítása, hogy tartózkodni kell fegyveres lázadások provokálásától.⁴ Megfigyelhető tehát az aktív szerepvállalás az „ellenség” felpuhítására, de a nukleáris elretentés egyensúlyának tiszteletben tartásával, szigorúan békés, ideológiai eszközökkel. Az 1960-as évektől pedig megjelennek egyes NATO-országok, így Franciaország, Belgium, később az NSZK sajátos „keleti politikái” is.

A harmadik irat a Szovjetunió és kelet-európai csatlós államainak helyzetét mutatja be 1962 második hat hónapjában. A kubai válság hatásainak leírásán kívül különösen érdekesek az Európai Gazdasági Közösséggel, az egyre mélyülő nyugat-európai integrációval kapcsolatos, térségünkben megfogalmazódó aggodalmak, és ebből következően a KGST megerősítésére, hatékonyra tételére írá-

2 Békés Csaba: Az 1956-os magyar forradalom a világpolitikában. Tanulmány és válogatott dokumentumok. Az amerikai, angol és francia dokumentumokat ford. és a szerkesztésben közreműködött Somlai Katalin. 1956-os Intézet, Bp., 1996. 77.

3 Az olvadás Kelet-Európában a Nyugat szemével. A NATO Nemzetközi Titkárságának belső dokumentuma. Közli és ford. Kecskés D. Gusztáv. In: Évkönyv VIII. 2000. Magyarország a jelenkorban. Szerk. Kőrösi Zsuzsanna–Ständeisky Éva–Rainer M. János. 1956-os Intézet, Bp., 2000. 369–391. A NATO Levéltárából származó, Magyarországgal kapcsolatos további iratközlés: A NATO Nemzetközi Titkárságának életrajzi jegyzete Nagy Imréről (1956. november 2.). Közli Kecskés D. Gusztáv. In: Nagy Imre és kora. Tanulmányok, források I. Nagy Imre Alapítvány, Bp., 2002. 377–383.

4 A NATO-országok kelet-közép-európai csatlós államokkal kapcsolatos politikájának 1956 utáni megváltozásáról ld. Kecskés D. Gusztáv: A NATO és a magyar forradalom. In: A magyar forradalom eszméi.

nyuló törekvések. De szó esik a Jugoszláviához való közeledés és az Albániától való távolodás aktuális fejleményeiről is.

Ami az iratok keletkezésének körülményeit illeti, azok a NATO legfőbb tanácskozó és döntéshozó fóruma, az 1952-től állandó intézményként Párizsban működő Észak-atlanti Tanács számára készültek. A nyugati döntéshozók a békés egymás mellett élés elveit hirdető hruscsovi szovjet vezetés Nyugattal kapcsolatos szándékait agresszívnek tekintették. Válaszul ezekre a kihívásokra a NATO Tanács 1956. májusi miniszteri szintű ülése során elhatározta, hogy kiszélesíti a szövetség tevékenységét a nem katonai jellegű területeken, elősegítve a tagországok közötti egységet, szolidaritást és együttműködést. Az ennek nyomán létrehozott, úgynevezett Hármas Bizottság⁵ ajánlásait az 1956. decemberi NATO-csúcsértekezlet hagyta jóvá, amelyen hangsúlyozták, rendkívül fontos intenzív és hatékony konzultációkat folytatni minden olyan kérdésről, amelyek a szövetségre nézve súlyos következményekkel járhatnak.

A Hármas Bizottság jelentésének elfogadásával az Észak-atlanti Tanács új lendületet adott a tagállamok közötti véleménycserének a kelet–nyugati viszony minden témakörében. A Tanács, amint az alábbi dokumentumokból is kiderül, bőségesen foglalkozott is régióknak fejleményeivel. A testület munkáját jelentéseikkel segítették az egyes kérdésekre specializálódott szakértőkből álló munkacsoportok, így 1951-től a Szovjetunió csatlós államainak katonai, politikai és gazdasági helyzetéről készített összefoglalókat egy csoport, 1952-ben pedig megalakult a szovjet politika fejlődését vizsgáló ad hoc munkacsoport. Tevékenységüket 1957-ben a Hármas Bizottság javaslata nyomán alakult Politikai Bizottság vette át, amelyhez öt szakértői munkacsoport tartozott, köztük a Kelet-Európával és „a németországi szovjet megszállási zónával”, vagyis a Német Demokratikus Köztársasággal foglalkozó, valamint a szovjet politika irányzatait tanulmányozó, 1959 és 1965 között működő munkacsoportok. Szintén az Észak-atlanti Tanács álláspontjának kialakítását könnyítették meg az Információs és Kulturális Kapcsolatok Bizottságának, valamint a NATO-országok és a Szovjetunió gazdasági tendenciáit összehasonlító munkacsoportnak a jelentései. A bizottságok és az Észak-atlanti Tanács tevékenységét egyaránt segítette, koordinálta a Nemzetközi Titkárság Politikai Részlege.

A Kelet-Európáról készített elemzések, így az alábbi dokumentumok kidolgozásánál is nagy szerepet játszottak a nemzeti diplomáciai szervek előtanulmányai és a meghívott szakértők egyeztető megbeszélései, amelyek során – a NATO döntéshozatali elveinek megfelelően – konszenzus kialakítására törekedtek.⁶ A közzölt iratok tehát bemutatják, hogy 1962 második felében a NATO-hatalmak külügyi adminisztrációi a rendelkezésükre álló diplomáciai apparátus

Eltiprások és győzelmük. Szerk. Király Béla–Lee W. Congdon. Atlanti Kutató és Kiadó Társulat–Alapítvány, Bp., 2001. 106–129.

5 A Hármas Bizottság tagjai (az úgynevezett „Három Bölcs”): Gaetano Martino olasz, Halvard Lange norvég és Lester B. Person kanadai külügyminiszter.

6 A NATO döntéshozatali mechanizmusáról: The NATO Handbook [NATO Kézikönyv]. 50th Anniversary Edition. Office of Information and Press, NATO, Brussels, 1998–1999. 147–150. Ld. még: A NATO. Történet–szervezet–stratégia–bővítés. Szerk. Valki László. Corvina, Bp., 1999. 59.

munkája és a NATO-ban, valamint a külügyminisztériumok között folyó egyeztetések, továbbá egyéb források alapján hogyan értékelték a Szovjetunió és a kelet-európai csatlós államok, köztük Magyarország helyzetét. Az Észak-atlanti Tanács évente kétszer megrendezett miniszteri szintű üléseire készített, a megelőző hat hónapról szóló összefoglalók kiváló forrást jelentenek arról, hogy adott időmetszetben miként tekintettek régiónkra a Nyugat meghatározó döntéshozó központjaiban.

1.

Eredeti: angol/francia
1962. november 26.

Titkos NATO-dokumentum
C–M(62)109⁷

A SZOVJET POLITIKA TÖREKVÉSEI ÉS KIHATÁSAI

A Szakértői Munkacsoport jelentése

I. RÉSZ: A KUBAI VÁLSÁG EREDETE, FEJLŐDÉSE ÉS KÖVETKEZMÉNYEI

Bevezetés

Valóban nagyon nehéz meghatározni azokat az indítékokat, amelyek a szovjet vezetőket a kubai kaland megindítására ösztönözték. Mindazonáltal az alábbi szándékok tűnnek megragadhatónak (1⁸).

A Szovjetunió indító okai

2. 1962-ben a szovjet vezetők egyre inkább elfogadták a világban lévő stratégiai nukleáris erők viszonyára vonatkozó azon nyugati becslést, amely szerint az a Nyugat számára kedvező. Ez olyan helyzet volt, amelyet nem tudtak eltérni; ami arra ösztönözte őket, hogy megkíséreljék annak visszafordítását. Két lehetőség kínálkozott számukra:

(i) felülmúlni az amerikaiakat az ICBM⁹ és a tengeralattjárókról indítható nukleáris rakéták felszerelése terén: ez kevésbé gyors módszer, amelyhez

7 A NATO adminisztrációs rendszerében „C” rövidítéssel (*Council*) számon tartott iratsorozat tagjai a NATO civil szervezetének az Észak-atlanti Tanácshoz közvetlenül kötődő dokumentumai közé tartoznak (1952–). Szerepelnek ebben jelentések (C–M: *Council Memoranda*) és az ülések jegyzőkönyvei is (C–R: *Council Record*).

8 [(1) A Munkacsoport 1962. november 17-én fejezte be jelentését, amikor a kubai válság még nem zárult le.] Az eredeti iratok lábjegyzeteit szögletes zárójelben közöljük.

9 ICBM: *Intercontinental Ballistic missile*, magyarul interkontinentális ballisztikus rakéta. 5500–12 000 kilométer hatótávolságú rakétafegyver. A ballisztikus pálya (hajítási pálya) az a pálya, amelyet az elhajított (fegyverből kilőtt) tárgy ír le, amikor csak a gravitáció és a levegő súrlódása hat rá.

a gazdaságuk nem túlságosan felszerelt, főként ha figyelembe vesszük az amerikai gazdaság lehetőségeit;

(ii) megkísérelni az egyensúly helyreállítását gyorsabb és kevésbé költséges módszerekkel.

3. Úgy tűnt, hogy egy MRBM¹⁰ és IRBM¹¹ bázis kiépítése Kubában éppen az óhajtott lehetőséget kínálja. Ha ez a vállalkozás sikerült volna, a rakéták általi kezdeti támadás szovjet eszközei olyan arányban megnövekedtek volna, hogy az Egyesült Államok nukleáris válaszcsoportjai képességei nagyon érezhető módon csökkentek volna, és ennek következtében gyengült volna az Egyesült Államok nukleáris elrettentőképesége.

4. A Szovjetunió kubai akciója nagyon nagy kockázatokat hordozott – ami a szovjetek múltbeli magatartását figyelembe véve meglepő tény –, de a katonai tét igazolta ezt Moszkva számára. Lehetséges, hogy Hruscsov¹² azért akart rakéta-támaszpontot telepíteni Kubába, hogy megerősítse helyzetét a következő hónapokban Berlinben várható erőpróbára tekintettel.¹³ Az mindenesetre nem kétsé-

10 MRBM: *Medium-range Ballistic missile*, magyarul közép-hatótávolságú ballisztikus rakéta. Hatótávolsága 1000–3000 kilométer között van.

11 IRBM: *Intermediate-range Ballistic missile*, magyarul közbeeső hatósugarú ballisztikus rakéta. Hatótávolsága 3000–5500 kilométer.

12 Hruscsov, Nyikita Szergejevics (1894–1971): szovjet politikus. 1934-től a Szovjet Kommunista Párt Központi Bizottságának tagja, 1938-tól a Politikai Bizottság póttagja, 1939-től rendes tagja és a Legfelsőbb Tanács Elnökségének tagja. 1938-tól az Ukrán Kommunista Párt első titkára. 1953–1964-ben az SZKP KB első titkára, 1958–1964-ben a minisztertanács elnöke is. 1956. február 14–25-én, az SZKP XX. pártkongresszusa zárt ülésén előadott beszédében ő tárta fel és ítélte el a sztálini korszak bűneit, és kezdte el a desztalinizáció folyamatát. 1964. októberben, távollétében párton belüli ellenfelei belső puccsal eltávolították a hatalomból.

13 A II. világháborúban győztes szövetségesek még az 1944. szeptember 12-i londoni jegyzőkönyvben rögzítették, hogy Berlin nem tartozik majd egyik megszállási övezethez sem, közös megszállás és igazgatás alá kerül, amelyben a szövetségesek azonos jogokkal rendelkeznek. Berlin a kialakuló hidegháborúban mind a Kelet, mind a Nyugat számára egyaránt fontos város volt. A Szovjetunió többször is megkísérelte felszámolni a város különleges státusát. Először 1948-ban a berlini blokáddal, amikor a nyugati hatalmakat – minden bizonnyal – a város elhagyására, valamint arra akarta kényszeríteni, hogy lemondjanak a nyugatnémet állam létrehozásáról. E törekvéseket azonban a sikeres amerikai légihíd megghiúsította. Az 1958–1961-es, második berlini válság során a szovjet kormány 1958. november 27-én a nyugati hatalmakhoz intézett diplomáciai jegyzékében hatálytalannak nyilvánította az 1944. szeptemberi londoni megegyezést, a nyugati hatalmakat a potsdami konferencia megállapodásainak megsértésével vádolta, s Nyugat-Berlin demilitarizált, szabad várossá alakítását sürgette. Egyidejűleg fellépett a nyugatiak berlini jelenléte és a városrészek az NSZK-hoz kötése ellen. A helyzet tisztázására tárgyalásokat ajánlott azzal, hogy a Szovjetunió hat hónapig még nem kíván változtatni a város státusán, a tárgyalások megghiúsulása esetén azonban átadja az NSZK-nak a Berlinbe vezető utak feletti rendelkezést. A nyugati hatalmak és Bonn elutasították ugyan a szovjet jegyzéket, de hajlandók voltak tárgyalni. 1961. augusztus 12–13-tól az NSZK hatóságok megkezdték a szöggedrótok felállítását. Nyugat-Berlint 185 kilométer hosszú fallal vették körül, amelyből 46 kilométer a városon belül húzódott. A fal felépítése és a két német állam közötti határvonal megerősítése fordulópontot jelentett a németkérdésben és Bonn Németország-politikájában: a fal a nyugatnémeteket arra kényszerítette, hogy hosszú távon számoljanak Németország megosztottságával. A fal felépítését követő nyugati reakciók alapján pedig az is nyilvánvalóvá vált az NSZK számára, hogy szövetségeseik a németkérdést alárendelték a kelet–nyugati enyhülési politikának. Ld. Berlin, a megosztott város. Szerk. Németh István–Tollas Gábor. A dokumentumokat ford. Nagy David–Németh István–Tollas Gábor. ELTE Eötvös Kiadó Kft., Bp., 2008.

ges, hogy a szovjetek igyekeztek a maguk javára gyökeresen megváltoztatni az erőegyensúlyt, abból a célból, hogy azután megpróbálják különböző módon és különböző vitás kérdésekben kihasználni a helyzetet, egyebek mellett Berlinnel kapcsolatban is.

A szovjetek számítási hibája

5. A szovjetek jelentős számítási hibát követtek el az amerikaiak reakcióját illetően. Gondolták-e vagy sem, hogy az amerikaiak tudomást szereznek a műveletről, vagy bármely szakaszban is úgy vélték volna, hogy felfedezik azt, rendkívül valószínűtlen, hogy számítottak arra, hogy az amerikaiak blokádhöz folyamodnak, amelyet, szükség esetén, a támaszpontok elleni katonai akcióval egészítenek ki. Minden valószínűség szerint azzal számoltak, hogy a Disznó-öbölnél végrehajtott hadművelet kudarcának¹⁴ hatására az amerikaiak az ENSZ-hez fordulnak majd, ahol az oroszok minden kétséget kizáróan úgy hitték, hogy megakadályozhatnak minden hatékony akciót új kubai támaszpontjukkal szemben.

A válság kibontakozása

6. Kennedy elnök¹⁵ rádióbeszéde után egy vagy két nap elegendő volt ahhoz, hogy a szovjet vezetők megértsék, hogy számítási hibát követtek el, nem tudják elérni céljaikat; a termonukleáris háború súlyos veszélye fenyeget, amellyel nem készek szembenézni, és minden szükséges intézkedést meg kell tenniük ahhoz, hogy elkerüljék ezt a kockázatot. Ha az Egyesült Államok légi beavatkozást hajtott volna végre a szovjet berendezések ellen, ami szovjet állampolgárok halálával járt volna, vagy ha a Castro-rendszer¹⁶ megdöntése érdekében Kuba elleni katonai invázióra vállalkozott volna, a Szovjetunióknak nem lett volna más választása, mint nukleáris háborút indítani az Egyesült Államok ellen vagy elfogadni a berendezéseinek egyszerű kivonásánál súlyosabb kudarcot. Döntésük végül a veszteségek mérséklésére irányult.

7. 1962. október 26-i (nem nyilvánosságra hozott) levelében Hruscsov a nyugati féltekére korlátozódó megoldást javasolt. Másnap, eléggé ügyetlenül, a törökországi támaszpontok kérdésének felvetésével próbálta meg helyzetét javítani. Ennek a javaslatnak az azonnali visszautasítása és az a félelem, hogy az amerikaiak minden további késlekedés nélkül közvetlen katonai akciót indítanak a kubai bázisok ellen, meggyőzték Hruscsovot arról, hogy veszélyes játékot űz, és rábírták a tisztán lokális megoldásra, olyan megoldásra, amelyet Kennedy elnök bizonyos feltételekkel elfogadott.

14 1961. április 17-én mintegy 1500 a CIA által kiképzett és Kennedy elnök támogatását élvező emigráns szállt partra Kubában a Disznó-öbölnél. A kubai erők négy nap alatt visszaverték a támadást.

15 Kennedy, John Fitzgerald (1917–1963): az Egyesült Államok 35. elnöke (1961–1963).

16 Fidel Castro Ruz (1927–) kubai politikus által Kubában létrehozott politikai rendszer. Castro 1959 februárjától miniszterelnök és a fegyveres erők parancsnoka. Kormányzása alatt megkezdődött a nagybirtokrendszer felszámolása, az ipar államosítása és a külföldi, elsősorban amerikai tulajdon kisajátítása. A szovjet segítség elfogadása és a szovjet rakéták telepítésének engedélyezése hozzájárult a kubai rakétaválság kialakulásához.

A válság eredménye

8. Hogy a fentebbi megfontolások minden vonatkozásban pontosak-e vagy sem, nem tudjuk, az azonban nyilvánvaló, hogy a szovjet terv lényegileg kudarcot vallott. Annyi bizonyos, hogy a szovjet vezetők jelenleg azt hangoztatják, hogy kicsikarták az Egyesült Államok kötelezettségvállalását, hogy nem támadja meg Kubát; de, akárcsak azon szándékuk, hogy a béke megmentőjének szerepében tetszelegjenek, csupán sovány vigasz a számukra azokhoz az előnyökhöz képest, amelyeket a maguk számára biztosítani szándékoztak.

A jövőbeli szovjet döntések

9. Bármi lehetett is Hruscsovna – vagy bárki másnak – a közvetlen felelőssége a Szovjetunió azon döntésében, hogy a kubai kalandba kezd, a szovjet vezetők alaposan tanulmányozni fogják a kubai válság okait, számítási hibájuk indokait és azt, hogy mit eredményezett az ügy a kilátásaikra nézve. Jelenleg azt valószínűsíthetjük, hogy nemzetközi téren kevesebb önbizalmat fognak mutatni, és nagyon óvatosak lesznek a döntéshozatalban.

A nukleáris egyensúly

10. A nukleáris stratégiai egyensúly Nyugat számára kedvező elmozdulásának problémája továbbra is fennáll, és megoldásra vár. Figyelembe véve a szovjet kommunizmus alapvető jellemzőit és céljait, előre látható, hogy a Szovjetunió vezetői arra a következtetésre fognak jutni, hogy védelmi programjuk növelésének folytatásával szükséges erőfeszítést tenniük a kiegyensúlyozatlanság orvoslására: a helyzet gazdasági következményei tehát jelentős hatással lesznek a szovjet népre. A szovjet vezetők minden tőlük telhetőt meg fognak tenni a jelenlegi életszínvonal megőrzése vagy esetleges emelése érdekében, de az erőforrások felosztása rendkívüli nehézségekkel fog járni. Joggal gondolhatjuk, hogy ez utóbbi jelenség a lakosságra kényszerített szigor és fegyelem súlyosbodásához fog vezetni.

A békés egymás mellett élés

11. Az sem kizárt, hogy a szovjet kormány védelmi programjának fejlesztése mellett igyekezni fog részleges leszerelési intézkedések elfogadásáról tárgyalni a Nyugattal, abból a célból, hogy lecsendesítse a nyugati bizalmatlanságot, és időt nyerjen. Hasonló megfontolások miatt a „békés egymás mellett élés” Moszkva külpolitikájának az alapja marad. Továbbra is valószínűtlen, hogy a Szovjetunió a kelet–nyugati kapcsolatokban valódi és tartós enyhülésre törekszik majd.

A kárpótlás keresése

12. Hruscsov úr és kollégái kétségkívül tervbe fogják venni, hogy tekintélyvesztésük ellensúlyozására másutt tegyenek bizonyos kezdeményezéseket. Valószínűleg olyan zóna felé fordulnak, ahol az erőviszonyok számukra kedvezőbbek, mint a karibi térségben. Mindazonáltal mindent összevéve kevésbé valószínű, hogy az oroszok meg akarnának kockáztatni egy újabb nagyobb összetűzést az Egyesült Államokkal, legalábbis mindaddig nem, amíg úgy vélik, hogy a nukleáris stratégiai egyensúly ellenükre van. Különösen alkalmazható ez Berlinre, ahol az oroszoknak nem lehetnek kételyei az amerikaiak elkötelezettségét illetően. Ez nyilvánvalóan nem zárja ki, hogy az oroszok újra nyomást gyakoroljanak Berlinre. A Szovjetunió igyekezhet továbbá megrendíteni a Szövetség¹⁷ politikai pozícióit Délkelet-Európa körzetében is.

A blokk országai és a kommunista pártok közti kapcsolatok

13. Az a hatás, amelyet a kubai kudarc a többi kommunista országban és pártban a Szovjetunió tekintélyére gyakorolt, bizonyára komoly gondot okoz a Kremlben. A kínai álláspont – nevezetesen a kínai–indiai viszály miatti további bonyodalmak okán – minden eddiginél nyíltabban bírálja a szovjet vezetőket.¹⁸ Ez nem jelenti szükségszerűen azt, hogy hamarosan sor kerülne a kapcsolatok megszakítására, mint ahogyan ez a Szovjetunió és Albánia között történt.¹⁹ De vannak olyan jelek, amelyek arra utalnak, hogy a kínaiak véleménye szerint az imperializmus elleni

17 Vagyis az Észak-atlanti Szerződés Szervezete.

18 A Kínai Kommunista Párt szembefordult az 1957. évi nyilatkozattal, amely a nemzetközi helyzetet az SZKP 1956-ban lezajlott XX. kongresszusa alapelveinek szellemében értékelte. A kínai vezetés tévesnek minősítette a háború elkerülhetőségéről, a különböző társadalmi rendszerű országok békés egymás mellett éléséről és a proletárdiktatúra békés úton való megvalósításának lehetőségéről Hruscsov által megfogalmazott tételeket. A kínai szemlélet valójában a háborús veszélynek, s különösen az atomháború következményeinek a lebecsülését fejezte ki. A kínaiakkal folytatott ideológiai vita hátterében hatalmi kérdések álltak. Peking kifogásolta, hogy Hruscsov mindinkább törekedett az Egyesült Államokkal való megállapodásra. Ennek érdekében, vélekedtek a kínaiak, feláldozza az ő érdekeiket. A Szovjetunió nem támogatta a tajvani csapatok által megszállt Quemoj és Matsu szigetek esetleges elfoglalásának tervét. Az Indiai Köztársasággal kibontakozó határvitában Moszkva semlegességet tanúsított, ami a status quo fenntartását, illetve helyreállítását követelő indiaiaknak kedvezett. Továbbá a Szovjetunió nem nyújtott támogatást ahhoz, hogy Kína atomfegyvert birtokoljon. A Szovjetunió 1959-ben felbontotta az 1957-ben megkötött szerződést a kínai nukleáris kutatások előmozdítására. Így Kína „kénytelen volt” atomfegyvereit a saját erejéből kifejleszteni.

19 A világ kommunista pártjainak 1960. novemberi moszkvai találkozásán az albán küldöttséget vezető Enver Hodzsa ismét felszólalt a Kínát kritizáló Hruscsov ellen, és azzal vádolta meg, hogy támogatja a görögök Dél-Albániát érintő területi követeléseit. Hodzsa vádbeszéde után az albán–szovjet kapcsolatok végérvényesen megromlottak, s a kapcsolat elmerésítését a szovjet blokkal szembehelyezkedő Kína is szorgalmazta. Az Albán Munkapárt IV. kongresszusán, 1961 februárjában elfogadták a harmadik ötéves tervet (1961–1965), amely a költségvetés 54%-át nehézipari beruházásokra irányozta elő, nyíltan szembenelve Hruscsov elképzeléseivel. Megtorlásul a Szovjetunió befagyasztotta albániai segélyprogramjait, majd 1961 októberében, az SZKP XXII. kongresszusán kiközösítették Albániát a kommunista tömbből, s decemberben megszüntek a diplomáciai kapcsolatok a két ország között.

harc vezetése immár az ő kezükbe került. Ez a kommunista Kínát arra fogja indítani, hogy bátrabban kérje az új államok hozzá való kötődését, különösen Ázsiában. Másutt a Kubában elszenvedett kudarc a „policentrizmus” irányzatait²⁰ fogja bátorítani, amelyek az utóbbi hónapokban kerültek felszínre. Noha azt kell gondolnunk, hogy az európai csatlós államok továbbra is követni fogják a Szovjetuniót, a szovjet vezetőkbe vetett bizalmuk meg fog rendülni.

Következtetések a Nyugat számára

14. A kubai szovjet művelet rávilágít a kétszínűségnek, a vakmerőségnek és a találgatásnak arra a mértékére, amellyel annak kidolgozói rendelkeznek terveik előkészítése és végrehajtása során. Az a tény, hogy Moszkvában vannak ilyen tervek kieszelésére és végrehajtására képes emberek, el kell hogy gondolkoztassa a Nyugatot. Noha igaz, hogy Hruscsov az utolsó pillanatban ellengőzt adott, de az is igaz, hogy a támadó jellegű rakétatámaszpont Kubába telepítése láthatóvá tette „a békés egymás mellett élés” agresszív oldalát.

15. Ha egészében továbbra is pontos az a megállapítás, hogy az oroszok nem állnak készen arra, hogy elsődleges katonai kockázatokat vállaljanak, és hogy a kubai akció többé-kevésbé tévút volt a számukra, az utóbbi időszak eseményei mindazonáltal bebizonyították, hogy a szovjet vezetők adott esetben engedhetnek a kísértésnek, hogy lemondjanak szokásos óvatosságukról, amennyiben elég fontos számukra a tét, és ha túlbecsülik az esélyüket a sikerre.

16. A szovjet vezetőket nyilvánvalóan meglepetésként érte az Egyesült Államokat övező nemzetközi támogatás széles köre, nevezetesen a szövetséges kormányok és a latin-amerikai országok részéről, ami újra bebizonyította a Nyugat számára annak szükségességét, hogy a válságos órákban határozott és egységes magatartást tanúsítson, és ezt világosan és gyorsan ki is fejezze.

17. A Hruscsov és Kennedy közti levelezés arról tanúskodik, hogy mindkét tábor elismeri a vitás kérdések tárgyalások útján való megoldásának értékét. Ebben nincs semmi új a nyugati politika számára, de a Nyugatnak egyáltalán nem kellene úgy vélekednie, hogy a tárgyalások megkezdése érdekében kötelező engedményeket tennie az oroszoknak.

20 Palmiro Togliatti, az Olasz Kommunista Párt főtitkára a korábban már „nemzeti” utat választó Josip Broz Titóval, a Jugoszláv Kommunista Szövetsége főtitkárával közösen arra a következtetésre jutott, hogy a kommunista pártok a jövőben nem fogják elismerni az SZKP vezető szerepét a nemzetközi mozgalomban, hanem önállóan óhajtják politikájukat formálni, s két- vagy többoldalúan egyeztetik nézeteiket. A két sajátos helyzetű párt vezetője a nemzetközi kommunista mozgalom többközpontúságát, policentrizmusát hirdette meg. Togliatti állásfoglalását az OKP 1956. decemberi VIII. kongresszusán mondott referátumában is megerősítette. Ld. *Pankovits József: 1956 és az olasz kommunisták. Múltunk* 52. (2007) 1. sz. 34–35.

II. RÉSZ: A SZOVJET POLITIKA TOVÁBBI TERÜLETEI

I. BELPOLITIKA

18. A látszólagos stabilitás ellenére a szovjet belső világ az utóbbi hónapokban viszonylag mozgalmas volt.

19. Gazdasági téren azok az utóbbi időben már megfigyelhető torzulások, amelyek a katonai erőfeszítések által a civil szektorra gyakorolt nyomás miatt alakultak ki, és amelyek a beruházási programok késéseiben és a mezőgazdasági termelés stagnálásában öltének testet, továbbra is növekvő feszültséget keltenek a gazdaságban. Tétovázás figyelhető meg a hitelek felosztásánál a termelő és a fogyasztási ágazatok között, különösen pedig a mezőgazdaság számára elkülönítendő pénzeszközök tekintetében. Szovjet vezető körök, nevezetesen Hruscsov úr elfogadta a jobban kiegyensúlyozott növekedés szükségességét. A rendszer mindazonáltal a mai napig semmilyen szándékot nem mutat arra, hogy enyhítsen a gazdaságra kényszerített feszültségeken azáltal, hogy módosítja bizonyos különösen elsődlegesnek ítélt céljait, nevezetesen a nehézipar, a honvédelem és az űrkutatás területein.

20. Az erőforrások elosztásáról folytatott vita lezárult azoknak a döntéseknek a nyomán, amelyek felemelték a mezőgazdasági termékek kiskereskedelmi árát, és felfüggesztették a munkások nagyon széles tömegeit érintő, erre az évre tervezett adómentességi intézkedéseket. Ez a két intézkedés, amely egyidejűleg kívánta elkerülni az állam terheinek súlyosbodását és felvenni a harcot az inflációval, népszerűtlen volt, sőt zavargásokat váltott ki Rosztov térségében és másutt is. A lakosság így a szigor és a fegyelmezés jeleit tapasztalja.

21. A Sztálinnal szemben a XXII. kongresszuson²¹ megfogalmazott vádak továbbra is éreztetik hatásukat, de nem mennek túl egy bizonyos határon. Az előző diktátor hibáit továbbra is leleplezik, bizonyos áldozatait rehabilitálják. Óvna ugyanakkor a túlzottan erőteljes antisztálinista kampánytól.

22. A pártellenes csoport irányában az év elején mutatott enyhe hozzáállást nem vonták vissza. E politika támogatói a maguk igazolása végett Lenin példáját, ellenségei irányában mutatott nagyvonalúságát hozzák fel, de úgy tűnik, hogy a kéménység politikájának is vannak hívei.

23. Ideológiai téren is vita kezdődött a békés egymás mellett élés politikájáról, sikerének esélyeiről és veszélyeiről. A pártot arra ösztökölték, hogy újra óvakodjon a Nyugattal való turisztikai és kulturális érintkezés bizonyos káros hatásaitól, és aláhúzva a [békés – KDG] egymás mellett élés „osztályharcos” jellegét, felhívtak az éberség szükségességére.

24. Kormányzati téren a vezetők közti vitáknak nincs világos jele. A kormányzati csapat áprilisi megújítása nem hozott nagyobb változást. A párt vezető szerveiben viszont jelentős átalakításokra került sor.

21 A Szovjet Kommunista Párt (SZKP) XXII. kongresszusa 1961. október 17–31-én zajlott le.

25. Kollégái körében, akik közül senki nem tűnik úgy, hogy közvetlen rivalisa lenne, Hruscsov őrzi kivételes helyzetét. Nehéz felbecsülni, hogy a vizsgált időszakban végbement személyi változások milyen mértékben érintették személyes helyzetét. Talán főként az utódlásával kapcsolatos problémáról van szó, amely esetleges örökösének körében kezd zavarokat okozni.

26. A párt felsőbb köreiből az utóbbi hónapokban zajlott vitákban Hruscsov, úgy tűnik, nem tudta mindig elfogadtatni a véleményét. Úgy tűnik, hogy elgondolásait nem tudta teljes mértékben a kollégáira kényszeríteni, ami arra vezette, hogy az ügyektől függően egyik vagy másik oldalon szövetségeseket keressen. A kubai válság lezárulása a szovjet tömegekből azonnali megkönnyebbülést váltott ki, de annak módja csökkentette Hruscsov tekintélyét azok szemében, akik a szovjet pártban vagy más pártokban hajthatatlanabb álláspontot kívántak volna képviselni az Egyesült Államokkal szemben.

II. KÍNAI–SZOVJET KAPCSOLATOK

27. Körülbelül július közepétől a kínai–szovjet kapcsolatokban áprilistól megfigyelhető fegyverszünet megszűnt. Úgy tűnik, hogy ezúttal a kínaiak viselik ezért a felelősséget, akik újramezítették a burkoltan Moszkva ellen irányuló polémiát. Másrészt egy sor augusztusban és szeptemberben tett nyilatkozatukban a pekingi vezetők, különösen Csen Ji marsall²² bizonyosan jelentőségteljes nyomatékkel újra megerősítette az egyenlőség és a szabadság elveit, amelyeknek a kommunista pártok és államok közti kapcsolatokat irányítaniuk kell. Végül a viszály nem kímélte az államközi kapcsolatokat sem, a Kínában lévő szovjet konzulátusokat szeptemberben be kellett zárni. A feszültség eme jeleivel párhuzamosan megfigyelhetjük, hogy provokatív módon törekedtek a Peking és Tirana közti szolidaritás kihangsúlyozására és a Hruscsov úr ellen intézett támadások nyilvánvaló összehangolására is.

28. Egy sor ok magyarázhatja a Moszkva és Peking közti civakodás újjáéledését. A nehézségek okai közt bizonyára szerepel a szovjet–jugoszláv közeledés, amely erős izgatószerként hat a kínaiak idegeire. Meg kell azonban jegyeznünk, hogy e közeledés kibontakozásakor a kínaiak alig reagáltak. A kínai–indiai konfliktusnak²³ is szerepet kell játszania, hiszen Peking aligha értékelte Moszkva ebben az ügyben nyilvánosan kifejezett semlegességét, és még kevésbé azt a tervet, hogy szovjet MiG-eket adnának el Indiának. Még az is lehetséges, hogy a nyár folyamán, amikor a kínaiak előkészítették októberben megindított offenzívá-

22 Csen Ji marsall (1901–1972): kínai kommunista katonai vezető és politikus. 1955-től a Népi Felszabadító Hadsereg marsallja. 1954–1972-ben miniszterelnök-helyettes, 1958–1972-ben külügyminiszter, 1961–1969-ben a Kínai Külügyi Egyetem elnöke. 1956–1967-ben a Kínai Kommunista Párt 8. Politikai Bizottságának tagja.

23 A kínai–indiai határról India függetlenségének elnyerése óta viták folytak a két ország között. 1962. október 20-án a kínai hadsereg váratlan támadása visszaszorította az indiai csapatokat északkeleten és Ladak térségében egyaránt. India november 14-én sikertelen ellentámadást indított.

jukat, megbeszélésekre került sor. Csen Ji marsall szavai – arról a nyomásról, amely külpolitikájának megváltoztatására igyekezett rávenni Kínát – ebben találhatják magyarázatukat. De nem zárhatjuk ki általunk nem vagy csak részlegesen ismert tényezők hatását sem. Például megbeszélések kezdődhettek Kínának nyújtandó szovjet segítségről, amelyek zátonyra futottak. Továbbá szovjet „beavatkozás” történhetett a kínai párt ügyeibe, amely kiváltotta Peking heves reagálását.

29. Bármilyen okok határozták is meg a kínai–szovjet kapcsolatok alakulását, az, legalábbis jelenleg úgy tűnik, megmaradt bizonyos határokon belül. Úgy tűnik, hogy mindkét partner el akarta kerülni a szakítást. De egy őszinte és teljes megbékélés, úgy tűnik, szintén nincs a láthatáron: a kubai válság és a kínai–indiai konfliktus éppen a Szovjetunió és Kína közti feszültség növekedését idézte elő.

III. A SZOVJETUNIÓ ÉS EURÓPAI CSATLÓS ÁLLAMAI KÖZTI KAPCSOLATOK

30. Ezt a kérdést, valamint a Jugoszláviával való kapcsolatok problémáját külön vizsgáljuk a Kelet-Európa és a németországi szovjet megszállási zóna helyzetével foglalkozó jelentés keretében.

IV. KÜLPOLITIKA

Berlin és Németország

31. Berlin és Németország problémája a Kelet és a Nyugat közti szembenállásnak továbbra is jelentős területe. Az utóbbi hat hónap alatt a szemben álló felek helyzete kevésbé változott. Ami a Szovjetuniót illeti, továbbra is képviseli kétértelmű, fenyegetésekkel és óvatossággal egyaránt jellemezhető irányvonalát.

32. Egyrészt fenntartja a nyugatiakra gyakorolt nyomását a különbéke aláírásával és annak Berlin megközelítésére vonatkozó minden következményével együtt megfenyegetve őket. A Szovjetunió ugyanakkor jelentős mozgásteret tud megőrizni, kerülve, hogy merev határidőt szabjon a maga számára.

33. Másrészt a Szovjetunió, noha nem változtatta meg a probléma lényegére vonatkozó fő tételeit, úgy tűnik, hogy jelentőséget tulajdonít az Egyesült Államokkal való tárgyalások fenntartásának. Az utóbbi hat hónapban tartott megbeszélések során a szovjetek lényegileg mindvégig a nyugati csapatok nyugat-berlini jelenlétére összpontosították támadásaikat. Berlin megközelítésével kapcsolatban Gromiko úr²⁴ újra előadta a nemzetközi választott bírói hatóságra vonatkozó tervet, de nem szűnt meg követelni Kelet-Németország szuverenitásának teljes tiszteletben tartását sem.

24 Gromiko, Andrej Andrejevics (1909–1989): szovjet kommunista politikus. 1957–1985-ben a Szovjetunió külügyminisztere.

34. A Kuba kapcsán az utóbbi időben Kelet és Nyugat között kialakult feszültség a mai napig látszólag nem módosította a Szovjetunió politikáját Berlin és Németország ügyében. A szovjetek a válság alatt egyetlen pillanatra sem kötötték össze a berlini és a kubai kérdést. Gromiko úrnak a válság alatt Kelet-Berlinben tett nyilatkozatai nem tükröztek semmilyen megkeményedést. Hruscsov úr kárpótlást keres-e Berlinben, vagy kész arra, hogy a dolgokat a jelen állapotukban hagyja, és egyelőre ne hangsúlyozza a békeszerződés esedékességét? E két feltételezés nem zárja ki, hogy a tárgyalások folytatását kívánja, talán újra éreztetve nyomásgyakorlását. Az Egyesült Államok és szövetségesei által kifejezésre juttatott határozottság mindenesetre nyilvánvalóan növelni fogja a Berlinnel szembeni fenyegetés esetén a Nyugat elkötelezettségének hitelét.

A szovjet politika Délkelet-Európában

35. Az utóbbi hat hónapban a szovjetek erőteljes nyomást gyakoroltak sajtó és rádió útján Görögországra és Törökországra, hogy rákényszerítsék őket a balkáni atomfegyvermentes övezet gondolatának elfogadására, a NATO-támaszpontok felszámolására, balkáni konferencia összehívására, a Fekete-tenger semlegesítésére stb. A kubai válság alatt a szovjet álláspont különösen megkeményedett, főként a NATO-támaszpontokat illetően.

Leszerelés és nukleáris kísérletek

36. Akárcsak Berlin esetében, a leszereléssel kapcsolatos szovjet álláspont, ha nem is taktikai téren, de lényegét tekintve mindenképpen nagyon határozott maradt. A Gromiko úr által szeptember 21-én az ENSZ-ben kifejtett terv, noha tartalmaz néhány jelentős különbséget a hagyományos szovjet tételekhez képest, azok nagy részét továbbra is fenntartja, nevezetesen az ellenőrzés terén. Az atomfegyverek elterjedésének megakadályozása tekintetében a Szovjetunió álláspontja továbbra is meglehetősen zavaros.

37. A kubai válság óta a szovjet vezetők kifejezték, hogy óhajtják a leszerelési tárgyalások aktív újramezdését, különösen a külföldi támaszpontok felszámolásáról és a nukleáris kísérletek leállításáról. Ez utóbbi kérdésben nem kizárt, hogy a felek álláspontjai közeledni fognak.

A Szovjetunió és a Nyugattal folytatott gazdasági verseny

38. A Közös Piac²⁵ által aratott sikerek, amelyeket más országok csatlakozási kérelme is megerősít,²⁶ valamint annak megértése, hogy a díjszabási intézkedések és

25 Közös Piac: az 1957. március 25-i római szerződéssel alapított Európai Gazdasági Közösség (EGK) népszerű elnevezése.

26 1961. augusztusban Nagy-Britannia, majd Írország, Dánia és Norvégia folyamodtak EGK-tagsáért. Charles de Gaulle francia köztársasági elnök azonban 1963. januárban megvétózta a brit csatlakozási kérelmet, majd a másik három állammal is megszakadtak a csatlakozási tárgyalások.

fenyegetések hatástalanok lesznek, arra vezették a Szovjetuniót, hogy egyfelől megerősítse az együttműködést a KGST-n (Kölcsönös Gazdasági Segítség Tanácsa) belül, másrészt hogy kiszélesítse cselekvési terét az európai integrációval szemben, megkísérelve mozgósítani a nyugati országok kommunista mozgalmait (marxista közgazdászok konferenciája) és kihasználni harmadik országok neheztelését (gazdasági világkonferenciára vonatkozó szovjet javaslat). Mindaddig semmi sem mutatja, hogy Hruscsovnak „A Béke és a Szocializmus Problémái” című folyóiratban augusztusban megjelent kétértelmű cikke azt jelentené, hogy a Szovjetunió lemondana az Európai Közösséggel szembeni ellenséges hozzáállásáról. Legfeljebb arra utalhat, hogy Moszkva, mivel nem számít többé annak összeomlására, ezért a szervezet figyelembevételével alakítja magatartását, és figyelmet fordít arra, hogy ne zárja be az ajtót a jövőbeli kapcsolatok előtt.

A Szovjetunió politikája a fejletlen országok irányában

39. Végezetül megfigyelhetjük a Szovjetunió által a fejletlen országoknak folyósított hitelek erőteljes csökkenését. Nehéz meghatározni, hogy ez pontosan minek tudható be: a szovjet álláspont változott a behatolás ilyen formájának politikai értékét illetően? Nehézségei támadtak volna a Szovjetunióknak a megkívánt minőségű és fajtájú segély szállítása kapcsán? Netán a kedvezményezettek nem képesek a rendelkezésükre bocsátott hitelek felhasználására? A fejletlen országok jelenleg habozni látszanak, hogy vállalják-e azokat a politikai nehézségeket, amelyek a szovjet segélyprogramok felhasználásával járnak. A kubai válság következményei megerősíthetik ezt a tendenciát.

NATO
Párizs, XVI.²⁷

Aláírás: W. M. Newton
elnök²⁸

27 Az Észak-atlanti Szerződés Szervezetének főhadiszállása a Chaillot Palotában, Párizs 16. kerületében volt.

28 Newton, William M.: brit NATO-tisztviselő 1951 és 1972 között. A NATO Levéltárban rendelkezésre álló adatok szerint 1963–1972-ben a szovjet politika irányzatait és hatásait tanulmányozó, valamint a Szovjetunióval és Kelet-Európával foglalkozó szakértői csoport elnöke volt, és valószínűleg más szakértői csoportokat is elnökölt (Anne-Marie Smithnek, a NATO Levéltár munkatársának közlése).

2.

Eredeti: angol
1962. november 28.

Titkos NATO-dokumentum
C–M(62)143

A SZOVJETUNIÓ EURÓPAI CSATLÓS ÁLLAMAINAK IRÁNYÁBAN KÖVETENDŐ POLITIKA

A Politikai Bizottság jelentése

1962. július 25-i ülésén a Tanács,²⁹ miután megvizsgálta a Szovjetunió európai csatlós államainak irányában követendő politikát, elhatározta, hogy a Nemzetközi Titkárság³⁰ egy dokumentumot fog kidolgozni, amely összefoglalja a Tanács által folytatott eszmecsereből levonható következtetéseket (1³¹).

2. A Nemzetközi Titkárságnak ez a dokumentuma (2³²) a Tanács 1962. szeptember 19-i ülésén (3³³) lett benyújtva. Ennek folyományaként a Tanács felkérte a Politikai Bizottságot:

- a) hogy a Tanács által megfogalmazott észrevételek fényében vizsgálja meg a Nemzetközi Titkárság által készített összefoglalót, és végezze el a szükséges változtatásokat;
- b) és a Tanácsban tett javaslatok figyelembevételével dolgozza ki az utasításokat a Kelet-Európa és a németországi szovjet megszállási zóna helyzetével foglalkozó szakértőcsoport számára.”

3. A Politikai Bizottságban lezajlott vitát követően elfogadott csatolt jelentés célja nem a kormányok által kötelezően követendő politika végleges érvényű megfogalmazása volt, inkább azokat a jelenlegi koncepciókat tükrözi, amelyeket a kormányok esetleg figyelembe kívánnak venni a tagállamokban, illetve a különböző csatlós államokban lévő sajátos körülmények alapján politikájuk kialakításakor.

4. Ennek a jelentésnek a szövege nem alkalmazandó Németország szovjet megszállási zónájára.

5. A Bizottság megvizsgálta a jelentés folytatásának kérdését, de nem jutott határozott következtetésekre. Így a Bizottság azt javasolja, hogy erre a kérdésre a Tanács decemberi miniszteri szintű ülése után térjen vissza.

29 Észak-atlanti Tanács: a NATO politikai döntéshozó testülete. A Tanács nagykövete („állandó képviselők”), külügyminiszteri vagy állam- és kormányfői szinten ülésezik. A döntések érvényessége nem függ a szinttől. Az üléseken (szinttől függetlenül) a főtitkár elnököl. Az állandó képviselők hetente többször üléseznek Brüsszelben.

30 A NATO Nemzetközi Titkársága az Észak-atlanti Tanács munkáját segítő állandó intézmény. Vezetője a főtitkár.

31 [(1) C–R(62)37, IV. pont.] Ld. a 7. jegyzetet.

32 [(2) PO/62/498.] A PO jelzésű dokumentumok a NATO Főtitkár Kabinetjéből származó iratokat jelzik: vagyis a főtitkár levelezését a delegációkkal, a Nemzetközi Titkárság részlegeinek vezetőivel, a bizottságok vezetőivel és magánszemélyekkel.

33 [(3) C–R(62)46, IV. pont.]

6. A Politikai Bizottság arra hívja fel a Tanácsot, hogy a fentebbi 3. pont fényében hagyja jóvá az alábbi jelentést.

NATO
Párizs, XVI.

Aláírás: R. W. J. Hooper
elnök³⁴

A SZOVJETUNIÓ EURÓPAI CSATLÓS ÁLLAMAINAK IRÁNYÁBAN KÖVETENDŐ POLITIKA

Figyelembe véve a kelet-európai országokban Sztálin halála³⁵ óta végbement eseményeket és azokat a kapcsolatokat, amelyeket ezek az országok a Szovjetunióval kényszerülnek fenntartani, a Politikai Bizottság a Tanács utasítására, és miután egyes tagországok által beadott dokumentumok és a Tanácsban, valamint a Bizottságban elhangzott hozzászólások alapján eszmecserét folytatott, az alábbi következtetésekre jutott:

A kelet-európai helyzetről

1. Kevés az esélye annak, hogy heves vagy hirtelen változások következnek be a jelenlegi rendszerben. Ami a világnak ebben a részében ma nem várt módon végbemehet, az valószínűleg inkább a fejlődés, mint a forradalom alakját fogja ölteni.

2. Noha az egyöntetűség a szovjet rendszer jellemzőjének tűnik, a helyi sajátosságoknak köszönhetően az azt alkotó országok között jelentős különbségek léteznek.

3. A nacionalizmus és a helyi érdekekkel való törődés Kelet-Európa népeinek továbbra is mélyen gyökerező érzései. Eltérő mértékben ugyan, de a különböző csatlós államok vezetőinek ezt figyelembe kell venniük politikájuk bizonyos vonatkozásainak kidolgozásakor.

4. A nyugati országgal hosszú időn keresztül fenntartott kapcsolatok nyomán kialakult hagyományos kötődések miatt a nyugati kulturális élet és eszmeáramlatok továbbra is vonzást gyakorolnak Kelet-Európa népességére. Ez az érület a túlzottan erőteljes szovjetizálással szembeni ellenállás egyik tényezője.

A Szovjetunió helyzete a térségben

5. Stratégiai, politikai és gazdasági érdekei egyaránt arra fogják ösztönözni a Szovjetuniót, hogy mindenáron törekedjen a kelet-európai országok feletti hatalmának megőrzésére.

³⁴ Hooper, Robin William John (1914–1989): brit diplomata, NATO-tisztviselő. A NATO sajtóosztálya által készített korabeli életrajzi feljegyzés és Anne-Marie Smithnek, a NATO Levéltár munkatársának közlése szerint 1960–1966-ban a NATO főtítkárnak a politikai ügyekért felelős helyettese volt.

³⁵ Sztálin 1953. március 5-én halt meg.

6. De hatalmuk fenntartására irányuló elsődleges céljuk keretein belül a szovjet vezetők, úgy tűnik, úgy vélekednek, hogy az érdekeiket a legjobban az fogja szolgálni, kül- és belpolitikai megfontolásokból egyaránt, ha a szóban forgó nemzeteknek engedélyezik, hogy látszólag szuverén és független országokként tűnjenek fel, és bizonyos fokú önállóságot élvezzenek saját problémáik rendezésében. Mivel az önállóságnak e foka kapcsán vita alakult ki [a Politikai Bizottságban – KDG], ezért érdemes lenne talán a későbbiekben megvizsgálni annak természetét és jelentőségét.

7. A térség feletti szovjet hatalom jellegét és kiterjedését hatások érték. Ezek mértéke azonban még nem világos, noha a kínai–szovjet viszály kapcsán jól látható.

A nyugati politikáról

8. Hacsak nem következik be a közeljövőben súlyos nemzetközi válság, a NATO-országoknak konstruktív politikát kell kialakítaniuk a kelet-európai országokkal kapcsolatosan.

9. Nem szükséges azonban, hogy ez a politika tulajdonképpen NATO-politikát jelentsen, mivelhogy a helyzet közös megítélésén alapul, és figyelembe veszi a Szövetség minden egyes tagjának lényegi érdekeit. Valójában, úgy tűnik, éppen az állna érdekünkben, hogy a Szövetség egyes tagjai olyan természetű érintkezést hozzanak létre Kelet-Európával, amilyen az illető [NATO-]országnak leginkább megfelel.

10. Arra kellene törekedni, hogy Kelet-Európát ne egy egészként kezeljük. Tekintetbe kellene venni az egyes országok eltérő jellemvonásait, és az irányukban folytatott politikát hozzá kellene igazítani mindegyikük helyzetéhez és érdekeihez.

11. A Nyugat társadalmi és kulturális értékei iránt megfigyelhető kötődést a kelet-európai országokban maximálisan és teljes erővel ki kellene használni. Érdemes lenne például erőfeszítéseket tenni, hogy egyrészt fejlődjenek a kulturális csereprogramok és a térségbe sugárzott rádióadások, másrészt pedig elérni a nyugati publikációk szélesebb terjesztését is.

12. Mivel a rendszer hirtelen vagy heves megváltozása kizártnak tűnik, a nyugati politika fő célja minden egyes országban a lassú változás [evolúció – KDG] tényezőinek bátorítása kellene hogy legyen.

13. A nyugati országoknak meg kellene próbálniuk, hogy maximálisan kihasználják a rendelkezésükre álló eszközöket kelet-európai befolyásuk kifejtése érdekében, tartózkodva azonban olyan kezdeményezésektől, amelyeket a csatlós országok kormányai a maguk nyereségére használhatnának ki. Ebben a vonatkozásban egy olyan politika, amely a csatlós államok lakosságának a Nyugat iránti kötődését és érdeklődését igyekszik fenntartani és erősíteni, mindenképpen termékeny lenne. Mindazonáltal nyilvánvaló, hogy a Nyugat bizonyos korlátokba ütközik, amikor a csatlós országok lakosságát kormányaik fölött átnyúlva törekszik megnyerni a maga ügye számára, miközben az sem kevésbé nyilvánvaló, hogy

ezen országok Nyugattal való érintkezésének nagyobbik részét hivatalos úton kell bonyolítani, ami gyakran megállapodások megkötését foglalja magában. Kelet-Európa jelenlegi kormányaival való kapcsolatainkat ebben a perspektívában kell meghatároznunk.

14. A csatlós kormányokkal való kapcsolatai során a Nyugatnak nem szabad megfeleledkeznie arról, hogy ezeknek a kormányoknak bizonyos mértékben figyelembe kell venniük azokat, akik társadalmi nemzeti és helyi irányzatait képviselik. Meg kellene próbálnunk, hogy konstruktív módon felhasználjuk ezt a helyzetet, hogy hasznot hajtson a Nyugat számára. Arra azonban ügyelnünk kell, hogy ne ébresszünk fel szűk látókörű és hiábavaló sovinizmust, ami azzal a kockázattal járna, hogy szembeállítaná ezeket az országokat nyugati szomszédjaikkal vagy egymással.

15. A kelet-európai kormányokkal való kapcsolatok javítására irányuló lépéseket nem szabad a nyugati eszmék kárára vagy olyan módon megvalósítani, amely ellentétes lenne a Szövetség különböző tagjainak érdekeivel. A kommunista elvekkel való szembenállásunkat, azok megvalósításával kapcsolatos idegenkedésünket, a felfogatásnak és beszivárgásnak való határozott ellenállásunkat továbbra is hangoztatnunk kellene, hivatalos úton éppúgy, mint a számunkra rendelkezésre álló tömegkommunikációs eszközök révén, különös tekintettel a rádióadásokra. A Szövetség egyes tagjai és bizonyos kelet-európai országok kapcsolatainak pillanatnyi helyzetét nem szabadna figyelmen kívül hagyni. Bulgária jelenlegi magatartása Görögország és Törökország irányában példaként hozható fel ebben a vonatkozásban.³⁶

16. A gazdasági kapcsolatok kérdése külön tanulmányt érdemel. Ezen belül a Közös Piac kiterjesztése és az a hatás, amelyet a kelet-európai országokra gyakorolhat, minden kétséget kizáróan különös fontossággal bíró kérdés.³⁷ Immár

36 Az újabb bolgár történelmi kutatások szerint Bulgária és Görögország viszonyában a II. világháborút követően két fő probléma merült fel: a politikai emigráció és a jótétel kérdése. Bulgária és a többi szocialista ország befogadta a polgárháború nyomán Görögországot elhagyó kommunista politikai emigránsokat. Az 1960-as években több mint 7500 személy, köztük számos gyermek élvezte a bolgár állam különleges gondoskodását. A jótételről folyó tárgyalások az „emigráció problémája” miatt az 1960-as évek elején megakadtak. A bolgár és a török vezetés közti szembenállás egyik fő forrását szintén a menekültek ügye jelentette. Hozzájárult azonban a bulgáriai török kisebbség és a bolgár muszlimok kérdése is. 1949–1951-ben ezek az ellentétek különösen kiéleződtek. Ekkoriban 155 ezer bulgáriai török emigrált Törökországba. A két állam közti kapcsolatok normalizálódásának folyamata 1953-ban kezdődött el. 1963–1964-től megkísérelték rendezni a menekültek ügyét is. Ld. Георги Даскалов: Между реваншизма на Атина, македонизма на Белград и nihilizma на София (Егейските бежанци през 40те–80-те години на XX век). Македонски научен институт, София, 2007; Георги Даскалов: България и Гърция. От разрыв към помирение 1944–1964. Университетско издателство „Св. Климент Охридски”, София, 2004; Йордан Баев: Военнополитическите конфликти след Втората световна война и България. Издателство на Министерството на отбраната „Св. Георги победоносец”, София, 1995. Emiliya Karaboeva bolgár történésznő közlése alapján.

37 Ezt a mondatot a francia nyelvű helyesbítésben átfogalmazták: „Ezen belül a Közös Piac fejlődése és azok a következmények, amelyeket ez a kelet-európai országok számára maga után von, különlegesen fontosak.” NATO Levéltára (Brüsszel) NATO bizalmas, helyreigazítás a C–M(62)143 dokumentumhoz, 1962. november 29.

kijelenthetjük, hogy ez a fejlődés egy olyan vonzási központot jelenthet a kelet-európai országoknak, amely rábírhatja őket, hogy eltávolodjanak a szovjet bloktól és a Nyugathoz közeledjenek, a Szovjetuniót viszont arra ösztönözheti, hogy újra szorosabbra fonja a KGST tagállamait egyesítő kötelékeket.

17. Kívánatos lenne, hogy a Szövetség a korábbinál nagyobb mértékben folytasson információ- és eszmecseréket a Kelet-Európa irányában képviselendő politikáról. Az eszmecserék során eddig megfogalmazott ajánlásokat pedig gondosan meg kellene vizsgálnia a Tanácsnak és adott esetben, amint ezt javasolták, más megfelelő fórumnak is.

3.

Eredeti: angol/francia
1962. november 30.

Titkos NATO-dokumentum
C–M(62)111

A HELYZET KELET-EURÓPÁBAN ÉS A NÉMETORSZÁGI SZOVJET MEGSZÁLLÁSI ZÓNÁBAN

A Szakértői Munkacsoport jelentése (1³⁸)

A jövő szempontjából nagyobb jelentőségű események közül érdemes megemlítenünk: a Nyugat-Európa gazdasági integrációjára adott válaszként a KGST-nek (Kölcsönös Gazdasági Segítség Tanácsa) adott ösztönzést; a szovjet–jugoszláv közeledés kihatásait – nevezetesen Kínában és a Balkánon; valamint az albánok nyilatkozatait, amelyeket a kínaiak támogatnak, és amelyek egyre nyíltabban szembeszállnak Hruscsovvval és politikájával. Ahogyan a múltban is, a helyi kommunista pártok vezetői helyeslik a Hruscsov által nemzetközi szinten, nevezetesen Berlinben és Kubában követett politikát.

2. A kubai válság erőteljesen érezhető hatást keltett a kelet-európai országokban. Kezdődő pánik kerítette hatalmába lakosságukat, míg a láthatóan meglepett kormányok gyorsan mozgósították propagandagépezetüket a szovjet álláspont támogatására. Az október 29-én kezdődő hét folyamán a csatlós országok vezetői Moszkvába mentek, úgy tűnik azért, hogy meghallgassák az első beszámolót a kubai válságról és a szovjetek szándékairól. Ezek a beszámolók különálló beszélgetések formájában mentek végbe és nem egy multilaterális konferencia szokásos keretei között. Lehetséges, hogy a Kreml azért választotta ezt a szokatlan eljárást, hogy a szovjet magyarázatokkal szembeni esetleges ellenvetések ne több országot összefogó tanácskozáson hangozzanak el.

3. Úgy tűnik, hogy Moszkva a csatlós országok értésére adta, hogy a kubai ügy után a szovjet blokknak általános irányvonalként „a békés egymás mellett

38 [(1) A Szakértői Munkacsoport 1962. november 21-én fejezte be ennek a jelentésnek a fogalmazását.]

élésre” kellene helyezni a hangsúlyt. A szovjetek valószínűleg arra is emlékeztették a csatlós államok vezetőit, hogy mennyire fontos a KGST júniusban Moszkvában hozott, a gazdasági integrációra vonatkozó intézkedéseinek tényleges megvalósítása, amelyek a szovjet blokk válaszáat kell hogy jelentsék a Nyugat gazdasági és katonai megerősödésére. E tanácskozások folyamán Moszkva szintén támogathatta a tábor kommunista pártjainak az „ellenőrzött desztalinizációra” vonatkozó jelenleg meghozott intézkedéseit, amelyeknek egyik célja valószínűleg az, hogy eltávolítsák ezekből a pártokból azokat a tagokat és csoportokat, akik szemben állnának Hruscsov politikájával.

I. A KÖZÖS PIACCAL KAPCSOLATOS REAKCIÓK

4. A szovjet blokk vezetői arra a következtetésre jutottak, hogy a Közös Piac rendkívül komoly problémát jelent számukra. Ezt a problémát mindenekelőtt politikai szempontból ítélik meg, és rettegnek egy egyesült Nyugat-Európa kialakulásától. A Szovjetunióval ellentétben, amely számára a Nyugattal való cserekapcsolatok nem bírnak alapvető jelentőséggel, egyes csatlósokat – nevezetesen Lengyelországot – súlyos aggodalommal töltik el azok a következmények, amelyekkel a Közös Piac járhat gazdaságaik számára. Aggodalmuk fő tárgya mezőgazdasági kivitelük jövője és külföldi valutabevételeik esetleges csökkenése.

5. A Közös Piaccal szembeni ellenséges érzületet a blokknak a KGST égisze alatt megvalósítandó gazdasági integrációjára irányuló megújuló erőfeszítések kísérik, amelyek mindeddig csak korlátozott sikerrel jártak.

6. Úgy tűnik, hogy ezeket az erőfeszítéseket egyszerre ösztönzik a Közös Piac sikerei, a blokk országainak többségében 1961–1962-ben megfigyelhető gazdasági nehézségek, valamint annak nyilvánvaló megállapítása, hogy a források rosszul vannak felosztva, amely jelenség kísérője és jelentős mértékben okozója is ezeknek a nehézségeknek.

7. A KGST június 6–7-én Moszkvában tartott tanácskozásán Végrehajtó Bizottság létrehozását határozták el. Semmi nem teszi azonban lehetővé, hogy biztonsággal kijelenthessük, hogy ez a szervezet valóságos hatalommal rendelkezik. Mindazonáltal az a tény, hogy a tagállamok többségét tervezési tapasztalattal rendelkező magas rangú kormányzati személyek fogják képviselni, arra enged következtetni, hogy a megfogalmazandó ajánlásaiknak jelentős súlya lesz. A KGST egy dokumentumot is jóváhagyott „A szocialista nemzetközi munkamegosztás alapelvei” címmel,³⁹ amely aláhúzta a munka ésszerű megosztásának és a nemzetgazdasági tervek egyeztetésének szükségességét. Később Hruscsov egy cikkben közös befektetési bank megalapítását és a blokkon belüli multilaterális árucserrendszer létrehozását is ajánlotta.

39 Ld. A szocialista nemzetközi munkamegosztás alapelvei. Jóváhagyta a KGST-ben részt vevő országok kommunista és munkaspártjai képviselőinek 1962. június 6–7-én Moszkvában tartott tanácskozása. Társadalmi Szemle 17. (1962) 7. sz. 1–21.

8. Ezek a javaslatok arról a növekvő óhajról tanúskodnak, hogy cselekvési eszközöket biztosítsanak a KGST-nek, és ha ezek megvalósulnak, meg fogják könnyíteni az előrelépést az erőteljesebb szakosodás irányába. Mindazonáltal valószínű, hogy ezt a szakosodást, ahogyan a múltban is, hatóságilag fogják szabályozni, ami együtt fog járni mindazzal a pazarlással és hatástalansággal, amit az gerjeszt. Ugyanis az erőforrások minden ésszerű felosztásának előzetes lényegi feltétele – vagyis a termelés valós költségeit tükröző árrendszer – nincs mindig kialakítva. Ez a probléma érzékeny doktrinális kérdéseket vet fel, és ameddig nem foglalkoznak komolyan vele, nem valószínű, hogy a KGST valóban lényegi előrehaladást valósíthatna meg végső célja, a nagyobb gazdasági hatékonyság elérése felé.

9. Vannak ezenkívül bizonyos érdekellentétek is: a blokk legiparosodottabb országai, így Csehszlovákia és a németországi szovjet megszállási zóna, amelyek számára egy kibővült piac a termelési költségek jelentős csökkentését tenné lehetővé, állnak az egyik oldalon, míg a nyersanyagtermelés rangjára való lefokozódástól tartó legfejletlenebb országok, mint Bulgária és Románia, a másikon. Bizonyosan az ilyenfajta ellenállás lecsillapítására szolgál, hogy az „Alapelvek” előirányozzák annak a lehetőségét, hogy a blokk legfejlettebb országai segítsék a legkevésbé előrehaladottakat.

10. Összefoglalva, a valódi integráció előtt tornyosuló akadályok korántsem lebecsülendők. A blokk minden tagjának továbbra is érdekében áll a Nyugattal való kereskedelmi kapcsolatok fenntartása, és valószínű, hogy az ebben az irányban kifejtett erőfeszítéseik folytatódni fognak a KGST megerősítésének kísérlétével párhuzamosan is.

II. KAPCSOLATOK JUGOSZLÁVIÁVAL

11. Brezsnyev úr⁴⁰ szeptemberben Belgrádban tett utazása koronázta meg a szovjet kezdeményező lépések sorát, amelyekkel véget kívántak vetni a szovjet blokk és Jugoszlávia kapcsolatát 1958 óta jellemző ellenséges érzületnek. Ebből az alkalomból az ideológiai ellentéteket inkább megkerülték, mint hogy megoldották volna.

12. Úgy tűnik, hogy az újabb szovjet–jugoszláv közeledés kezdeményezése Moszkvából jött. Akárcsak az 1955-ben megkísérelt hasonló erőfeszítések, ezek is a szocializmus világban való elterjesztése hruscsovi koncepciójának kereteibe illeszkednek, de kétségkívül figyelembe vesznek más megfontolásokat is: vagyis ezek révén arra törekuszenek, hogy a jugoszláv csatornán keresztül bejuttassanak bizonyos eszméket a harmadik világba. Továbbá olyan helyzetet kívánnak teremteni a Balkánon, ami lehetővé teszi számukra akár a balkáni „békeövezetre” vonatkozó tervek továbbvitelét, akár az Albániára irányuló esetleges nyomásgya-

40 Brezsnyev, Leonid Iljics (1906–1982): szovjet kommunista politikus. 1960–1964-ben és 1977–1982-ben a Szovjetunió Legfelsőbb Tanácsa Elnökségének elnöke (államfő), 1964–1966-ban a Szovjet Kommunista Párt Központi Bizottságának első titkára, 1966–1982-ben főtítkára, 1957–1982-ben az SZKP KB Elnökségének, újabb elnevezéssel Politikai Bizottságának tagja.

korlást. Végül pedig súlyt helyeznek rá, hogy megnyerjék a jugoszlávok támogatását a németországi szovjet politikához. Hruscsovnak nyilvánvalóan latolgatnia kellett, hogy ennek a közeledésnek milyen következményei lesznek „a szocialista táboron” belül, nevezetesen a kínai–szovjet vita összefüggésében, és bizonyára úgy vélte, hogy egy ilyen politika szolgálná erőfeszítéseit, amelyek arra irányulnak, hogy irányvonalának az egyes népi demokráciákban lévő ellenfeleit eltávolítsa.

13. Belgrádban a későbbi tartózkodás által árnyalt megalégedéssel fogadták a szovjet közeledési kísérleteket. Jugoszlávia, amely jelentős gazdasági nehézségekkel küzd, érdekének tekinti a Kelettel való cserekapcsolatok fejlesztését. Titót bizonyára a Hruscsovval való párbeszéd újramegződése is megalégedettséggel tölti el, ami azt a benyomást kelti benne, hogy befolyást gyakorolhat mindkét táborban. Végül a jugoszlávok látni kívánják, hogy Moszkva elismeri szocialista jellegüket, és közben megragadták a lehetőséget, hogy ellentmondjanak a kínaiaknak.

14. Mindazonáltal Jugoszlávia nemzetközi téren elfoglalt pozíciója nehezen leküzdhető határokat szab a Moszkvához való közeledésnek, amivel egyébként, úgy tűnik, a szovjet vezetők is tisztában vannak. Kizártnak tűnik, hogy Tito lemondhatna el nem kötelezett álláspontjáról, és elfogadhatná a táborba való visszatérés valamilyen formáját, ami megfosztaná őt nemzetközi hallgatóságának leglényegesebb részétől. Ez magyarázza a [németországi – KDG] szovjet zónával való különbélke aláírásával kapcsolatos fenntartásait is. Mindeközben a nemzetközi problémák többségével kapcsolatban Jugoszlávia Moszkvához hasonló álláspontot foglal el.

15. A Jugoszlávia és Bulgária közelítése érdekében néhány hónap óta tett szovjet erőfeszítések egyebek mellett erőteljes nyomás alá kívánják helyezni Görögországot. Az egyes politikai személyiségek ellen Bulgáriában az utóbbi időben hozott intézkedések nem tekinthetők függetlennek a Szovjetunió azon óhajától, hogy eltávolítsák e megbékélés fő bolgár ellenzőit. A szovjet terv ez ideig csak mérsékelt sikert ért el egyrészt a Jugoszláviát és Bulgáriát megosztó területi problémák miatt,⁴¹ másrészt pedig azért, mert Jugoszlávia, úgy tűnik, meg kívánja őrizni Görögországgal fenntartott baráti kapcsolatait és együttműködését.

16. A Pankow⁴² és Varsó közötti kapcsolatok. 1962. október közepén Gomulka⁴³ hivatalos látogatásra Ulbrichthoz⁴⁴ ment, amivel az utóbbi négy évvel azelőtti varsói látogatását viszonzta. Gomulka kezdeményezését főként gazdasági okokkal magyarázzuk. Ígéretet kapott ipari berendezések szállításának jelentős növelésére és a tudományos és technikai együttműködés megerősítésére. Cserébe

41 A Jugoszlávia részét képező Macedónia területére Bulgária igényt támasztott. A bolgár történeti irodalom azt feltételezte, hogy a bolgárok és a macedónok egy néphez, a bolgárhoz tartoznak.

42 1945 és 1960 között a keletnémet kormány sok tagja Pankow Niederschönhausen helységében, a Majakowskiringen lakott. A nyugati szerzők ezért gyakran Pankow említésével a keletnémet rendszert utaltak.

43 Gomulka, Władisław (1905–1982): lengyel kommunista politikus. 1956–1970-ben a Lengyel Egyesült Munkáspárt (LEMP) első titkára, 1957–1971-ben az államtanács tagja.

44 Ulbricht, Walter Ernst Paul (1893–1973): német kommunista politikus. 1950–1971-ben Németország Szocialista Egységpártjának főtitkára, 1960–1973 között az NDK államtanácsának elnöke.

minden korábbinál erőteljesebben kifejezte azt a támogatást, amit Lengyelország nyújt Ulbricht rendszerének és Berlinre vonatkozó követeléseinek. Ugy tűnik, mindezt anélkül tette, hogy törődött volna azokkal a következményekkel, amelyekkel ez országának a Német Szövetségi Köztársasághoz fűződő viszonyára nézve járhat.

III. ALBÁNIA

17. Albánia Moszkva iránti ellenséges érzületét⁴⁵ fokozta félelme, amelyet a szovjet–jugoszláv közeledés esetleges balkáni következményei miatt érzett. Míg Albánia továbbra is diplomáciai és kereskedelmi kapcsolatokat (az utóbbiakat eléggé korlátozott mértékben) tart fenn a csatlós államokkal, Kínától való függése szorosabbá vált.⁴⁶

18. Albánia a szovjet politika és Hruscsov személye elleni egyre epéesebb támadásait, úgy tűnik, szorosán összehangolja Pekinggel. E támadások a kubai válság alatt, októberben érték el tetőpontjukat, amikor Hodzsa⁴⁷ hevesen kritizálta Hruscsov politikáját, míg a „Zëri i Popullit”⁴⁸ a „Hruscsov-csoport” megdöntésére ösztönözte a szovjet kommunistákat. Albánia mindazonáltal gondot fordít rá, hogy különbséget tegyen Hruscsov és a szovjet nép között, amelynek irányában továbbra is örök hálát és csodálatot tanúsít.

19. A Moszkvával való szakítás miatt kialakult nehézségek ellenére úgy tűnik, hogy a belső helyzetet szilárdan kézben tartják. Az ellenállásnak semmilyen jele nem mutatkozik.

20. A Nyugattal való diplomáciai kapcsolatok kiszélesítésére irányuló albán tapogatózások nem sok eredménnyel jártak. A Nyugattal fennálló kereskedelmi kapcsolatok kismértékben nőttek.

21. Noha a Nyugatnak óvatosságot kell tanúsítania Albániával való kapcsolataiban, nem szabadna elszalasztania az esetlegesen kínálkozó alkalmat, hogy bátorítsa Albánia fejlődését a függetlenség útján.

45 Az Albán Munkapárt zárt körben már az SZKP 1956. februári XX. kongresszusának másnapján élesen támadta a hruscsovi politikát. Az albán vezetők a következő években mind eltökéltebben támogatták a kínai irányvonalat. Az 1960-as moszkvai értekezlet idejére a szovjet és az albán vezetés ellenségeskedése tovább erősödött.

46 Albánia 1958 óta építette a kapcsolatait a Kínai Népköztársasággal. A szovjet desztalinizációt és Jugoszlávia harmadikutas szocializmusát egyaránt elutasítva, az albán vezetők 1960 tavaszán elérkezettnek látták az időt a váltásra. Miután júniusban a Román Dolgozók Pártjának kongresszusán felszólaló Hruscsov megbélyegezte Kínát, az albán delegáció élesen tiltakozott. A szovjet pártvezetés válaszul az ígért gabonaszállítmányokat nem indította el Albániába, és kísérletet tett Enver Hodzsa és Mehmet Shehu elmozdítására is. A politikai rendőrség, a Sigurimi azonban a szervezkedést leleplezte, s öt szovjetbarát politikai vezetőt kivégeztek. Kína – noha maga is gazdasági gondokkal küzdött – azonnal pótolta a szovjet gabonaszállítmányt.

47 Hodzsa, Enver; Hoxha (1908–1985): albán kommunista politikus. 1943–1954-ben az Albán Kommunista Párt (1948-tól Albán Munkapárt) főtitkára, 1954–1985-ben első titkára, egyúttal Albánia első számú vezetője.

48 Zëri i Popullit: albán napilap. 1942-ben Albánia hivatalos újságjaként alapították. Később a Munkapárt hír- és propagandalapja lett.

IV. BELSŐ HELYZET

22. Az utóbbi hónapokban a meghasonlottság bizonyos jelei figyelhetők meg a blokk több pártján belül, valószínűleg Hruscsovnak az SZKP XXII. kongresszusán újra meghatározott politikája következtében kialakult nézeteltérések miatt.

23. A bolgár párt november 5-én megnyílt kongresszusán kizárták a kormányból és a párt Központi Bizottságából Jugov miniszterelnököt⁴⁹ és öt másik vezetőt. Pártellenes tevékenységgel és a már leváltott sztálinista Cservenkovval⁵⁰ való cinkossággal vagy a „szocialista törvényesség” megsértésével vádolták őket. Cservenkovot magát teljesen kizárták a pártból. A Magyarországon indított desztalinizációs offenzíva részeként augusztusban Rákosi és Gerő egykori vezetőket kizárták a pártból. Továbbá a bírói apparátus tizenhét egykori hivatalnokát „a szocialista törvényesség” megsértésével vádolták, öt tagot pedig „frakciózás” miatt kizártak a pártból. A desztalinizálásban eddig leglassabb Csehszlovákiában végül elhatározták, hogy átkeresztelik az utcákat, üzemeket és városokat, lerombolják Sztálin monumentális szobrát Prágában, és kihozzák Gottwald⁵¹ földi maradványait mauzóleumából. A németországi szovjet megszállási zónában, ahol a párt kongresszusát 1963. január közepére irányozták elő, a rendszer sajtószervei az igazságügyi minisztériumot „a szocialista törvényesség” megsértésével kezdték vádolni.

24. Gazdasági téren az élelmiszer-ellátásnak a krónikus hiánnyal küszködő mezőgazdasági helyzet miatt kialakult elégtelensége különböző mértékben ugyan, de továbbra is gondot okoz. Az élelmiszerhiány, a magas árak és a jegyrendszer bevezetése egyes alapvető termékekre a vezetők körében nem titkolt nyugtalanságot kelt. Ezek a nehézségek mindeddig inkább zavaróak voltak, mint valóban veszélyesek. Csehszlovákiában egyes, célkitűzéseik elérésére nem képes kulcsiparágak sikertelensége, valamint a termelésnek a KGST keretében történő összehangolásának szükségessége az 1961–1965-ös ötéves terv elvetéséhez vezetett. Lengyelország és a németországi szovjet zóna ipari szektora is súlyos problémákkal küzd. A csatlós országok gabonatermése ebben az évben valószínűleg 10%-kal alatta fog maradni az 1961-ben elért számadatnak, és fel kell készülnünk az élelmiszerhiány súlyosbodására a jövő tavasz vége felé.

NATO
Párizs, XVI.

Aláírás: W. M. Newton
elnök

A dokumentumokat fordította: Kecskés D. Gusztáv

49 Jugov, Anton Tanev (1904–1991): bolgár kommunista politikus. 1956–1962-ben Bulgária miniszterelnöke.

50 Cservenkov, Valko (1900–1980): bolgár kommunista politikus. 1950–1956-ban Bulgária miniszterelnöke, 1949–1950-ben a Bolgár Kommunista Párt Központi Bizottságának főtitkára.

51 Gottwald, Klement (1896–1953): cseh kommunista politikus. 1921-től a Csehszlovák Kommunista Párt KB és a PB tagja, 1929–1945-ben a KB főtitkára, 1945–1953-ban elnöke; 1946–1948-ban miniszterelnök, 1948–1953-ban köztársasági elnök.

GUSZTÁV D. KECSKÉS

THE EAST-EUROPEAN SOVIET SATELLITES FROM THE NATO PERSPECTIVE
DURING THE 1962 CUBAN MISSILE CRISIS

The opening of the NATO Archives in 1999 has significantly increased the possibilities for reconstructing Western policy concerning major global conflicts during the Cold War. The published documents give a comprehensive analysis, from a NATO perspective—and therefore that of Western foreign ministries—of the situation of the Soviet Union and its East-European satellites during the period of the Cuban missile crisis in autumn 1962. Moreover, the analysis offers an outline of a possible Western approach toward the region. These documents have been prepared by a working group dealing with the developments inside the Soviet bloc and the Political Committee of the NATO Council, the highest consultative and decision making forum of the North Atlantic Treaty Organization.

